

Findes der præpositionspassiv i dansk?*

Anu Laanemets & Elisabet Engdahl
Københavns universitet & Göteborgs universitet

1. Indledning

I denne artikel undersøger vi eksistensen af den såkaldte præpositionspassiv (også kaldt pseudo-passiv) i dansk. Præpositionspassiv omfatter passivkonstruktioner, som er dannet ved opgradering af præpositionens komplement til subjektsstatus. Dette kan illustreres ved et engelsk eksempel (1), hvor sætning (a) er en aktivsætning med præpositionsobjekt, mens sætning (b) er en passivsætning, hvor præpositionens komplement (*him*) er blevet subjekt (*he*). Læg mærke til pronomenets kususændring fra akkusativ (*him*) i aktiv til nominativ (*he*) i passiv.

- (1) a. They laughed at him.
b. He_i was laughed at e_j.

Inden for den danske grammatiske litteratur findes der forskellige påstande om, hvorvidt konstruktionen findes i dansk. Herslund (1984) hævder, at man i dansk, i modsætning til f.eks. engelsk, ikke kan danne konstruktioner som i (1b), men at man derimod anvender en topikaliseret upersonlig passivkonstruktion, som angivet i (2) (jf. uden topikalisering af styrelse som i (3)). I sætning (2) er den topikaliserede styrelse i akkusativ (*ham*) og udgør således ikke subjektet i sætningen, mens man har tilføjet et formelt subjekt *der* til sætningen.¹

* Vi vil gerne takke vores informanter ved KU og KVUC, samt Rune Holmgaard Andersen for korrekturlæsning af manuskriptet. Denne undersøgelse er delvis finansieret af Marie Skłodowska-Curie IEF grant til Anu Laanemets.

¹ En lignende analyse af islandsk og svensk findes i Zaenen et al. (1985). Ved MUDS-konferencen 2014 påpegede Sten Vikner, at også han har hævdet, at dansk ikke kan have præpositionspassiv, se Vikner (1995:246).

- (2) Ham_i blev der leet ad e_i.
- (3) Der blev leet ad ham.

Herslund (1984) vil derimod ikke acceptere konstruktioner som angivet i (4), svarende til det engelske eksempel i (1b).

- (4) * Han_i blev leet ad e_i.

I en fodnote gør Herslund dog opmærksom på, at en sådan analyse er baseret på hans idiolekt, og at andre grammatikker, som f.eks. Mikkelsen (1975/[1911]:135) og Hansen (1967 III:52), omtaler konstruktionen som mulig (og Hansen endda som værende i støt fremgang) i dansk. Vi finder også konstruktionen nævnt som en mulig passivdannelse i Diderichsens (1962:121 f.) *Elementær Dansk Grammatik*.

I *Grammatik over det Danske Sprog* opregner Hansen & Heltoft (2011:1288) seks morfologisk-syntaktiske passivmønstre i dansk, herunder punkt 4: ”Passiv af verber med antiobjekt (middelbart objekt), i form af opskrivning af præpositionens styrelse til subjektsstatus”, illustreret bl.a. ved følgende (konstruerede) eksempler (ibid.):

- (5) han blev løjet for
- (6) de blev sørget over
- (7) håndskriftet må ikke blades i
- (8) lektierne skal læses på derhjemme

For at teste de forskellige påstande, som er fremsat i litteraturen, har vi foretaget en korpusbaseret undersøgelse af den nævnte konstruktion – som vi vil kalde præpositionspassiv – baseret på den ovenfor citerede definition i Hansen & Heltoft (2011). Vores undersøgelse bygger på data fra KorpusDK og er således først og fremmest en undersøgelse af moderne dansk skriftsprog.²

² KorpusDK er et dansk skriftsprogskorpus på 56 millioner ord, og indeholder tekster fra perioden 1983-2002. Teksterne omfatter forskellige genrer, med hovedvægt på avistekster og skønlitteratur. Søgerinterface er frit tilgængelig via <<http://ordnet.dk/korpusdk>>.

2. Søgninger

Vi har foretaget separate søgninger for henholdsvis s-passiv og *blive*-passiv. En søgning på verbum i passiv efterfulgt af præposition gav et stort antal irrelevante forekomster, såsom passiv fulgt af tids- eller stedsadverbialer. For at reducere antallet af irrelevante eksempler, har vi begrænset vores søgninger med interpunktionstegn efter præposition.³ De skematiske søgestrengene er angivet i (9) og (10).⁴ De optionelle pladser efter finit verbal og participium inkluderer eksempler med både inversion, sætningsadverbial og eventuelt objekt.

(9) V_{s-pass} {0,2} præp. komma/punktum

(10) blive {0,2} perf.part. {0,1} præp. komma/punktum

De angivne søgninger resulterede i 4392 forekomster med s-passiv og 2167 forekomster med *blive*-passiv. Af disse udtog vi 1200 (600 + 600) tilfældigt udvalgte eksempler til nærmere analyse. Resultatet af analysen er sammenfattet i Tabel 1.⁵ Som det fremgår af tabellen, falder langt størstedelen (97 %) af sætningerne ind under andre kategorier end præpositionspassiv. Kategorien irrelevante udgør henimod 1/3 af eksemplerne, og består hovedsageligt af sætninger med almindelig passiv eller participium-konstruktioner med ikke passiv/verbal funktion.⁶ I det følgende kigger vi først på eksempler med præpositionspassiv, mens vi vender tilbage til de øvrige kategorier senere i artiklen.

³ Interpunktionstegn efter præposition viste sig som et karakteristisk træk ved de autentiske eksempler på præpositionspassiv citeret i den grammatiske litteratur.

⁴ De anvendte søgestrengene ser ud som følger:

(i) [word="s" & pos="V" & morph="*PAS"][] {0,2} [pos="PRP" & punct=",\."] [word!="at"]

(ii) [lemma="blive" & pos="V"][] {0,2} [morph="PCP2_PAS"][] {0,1} [pos="PRP" & punct=",\."] [word!="at"]

⁵ De 1200 eksempler med vores annoteringer er tilgængelige på:
<https://svn.spraakbanken.gu.se/sb-arkiv/pub/engdahl/Preposition_passive>.

⁶ De ikke-passive s-verber, såsom reciprokke og reflektive former, blev sorteret bort manuelt.

	s-passiv	blive-passiv	I alt
Præpositionspassiv	5	30	35 (3 %)
Potentiel præpositionspassiv	111	43	154 (13 %)
Upersonlig passiv	60	19	79 (7 %)
Almindelig passiv med fremflyttet styrelse	140	230	370 (31 %)
Partikelpassiv	119	97	216 (18 %)
Irrelevant	165	181	346 (29 %)
I alt	600	600	1200 (100 %)

Tabel 1. Resultater: 1200 tilfældigt udvalgte sætninger

3. Præpositionspassiv

Der er i alt kun 35 eksempler med præpositionspassiv i vores sample, hvilket svarer til 3 % af de 1200 sætninger. Som følge af vores søgekriterier er det vanskeligt at sige noget præcist om den relative anvendelsesfrekvens af præpositionspassiv, men vi kan anslå at konstruktionen er meget infrekvent og udgør kun omtrent 0,03 % af samtlige passivkonstruktioner i KorpusDK.

Vores sample indikerer at der er en forholdsvis stor forskel mellem forekomsten af præpositionspassiv i de to passivformer – der er således kun 5 eksempler med s-passiv, mens der er 30 forekomster med *blive*-passiv.⁷ De 5 eksempler med s-passiv er angivet i (11)-(14).

- (11) Børnemøbler skal ikke bare passe i størrelsen, de skal kunne bruges og **leves med**, siger arkitekt Nicolai de Gier, ...
- (12) Alle løsdele kan sparkes igang, **fingereres ved**, skrues på, **bankes** lidt opmuntrende **til**, nidstirres beglos og indstilles til det rette tempo.⁸
- (13) /.../ og med sådan en konstatering virker det ikke som om Marc Cohn på nogen måde har forestillet sig at 90'ernes musikfans skal **lefles for**.

⁷ Også relativt set er præpositionspassiv hyppigere med *blive*- end med s-passiv, da forholdet mellem de to passivformer i KorpusDK er hhv. ca. 1/3 vs. 2/3.

⁸ Ifølge en dansk informant kan *skrues på* i denne sætning fortolkes enten som præpositionspassiv eller partikelpassiv.

- (14) Vores gæster er mennesker med gode uddannelser og job, og de vil ikke **bestemmes over**.

I to af eksemplerne (11)-(12) forekommer præpositionspassiv i en sideordningskonstruktion. Specielt eksempel (12) er interessant, da det indeholder en længere opremsning med både præpositionspassiv, almindelig passiv og partikelpassiv.⁹ Ifølge Mikelsen (1975/[1911]:135) anvendes præpositionspassiv typisk i sideordningskonstruktioner, da man derved opnår et kortere udtryk. Samtlige eksempler med s-passiv forekommer som komplement til et modalverbum. Dette stemmer godt overens med Hansen & Heltoft (2011:1296), som påpeger, at ”ofte er konstruktionen [passiv af verber med antiobjekt] lettest at lave med modalverbum”.

I forbindelse med *blive*-passiv forekommer de fleste eksempler – 24 ud af 30 – i en infinitivkonstruktion, som illustreret i (15). Vi finder også enkelte eksempler i præsens, som i (16), og i fortidsformer, som f.eks. i (17). Det er dog værd at notere, at ingen af de 30 *blive*-passiv eksempler forekommer sammen med modalverbum, hvilket rejser spørgsmålet, om det er præpositionspassiv, som ”tiltrækker” et modalverbum, eller om det snarere er s-passiv, som i modsætning til *blive*-passiv, har en tendens til at forekomme som komplement til et modalverbum (jf. Laanemets 2012:144). Samtlige eksempler, som Hansen & Heltoft (2011) anvender for at illustrere deres pointe, er vel at mærke i s-passiv.

Til sidst kan vi konstatere, at 3/4 af eksemplerne i *blive*-passiv har animat subjekt, hvilket stemmer overens med den generelle tendens ved *blive*-passiv, som påpeget i tidligere undersøgelser af Engdahl (1999, 2006) og Laanemets (2012).

⁹ Også Diderichsen skriver under passivkonstruktioner, at “Subjektet kan være semantisk knyttet til en Præposition, der sammen med Verbet udgør en Betydningsenhed” (1962:122), og giver følgende eksempel (i) for at illustrere dette:

(i) Han skal passes paa og vartes op.

Han kommenterer dog ikke, at (i) indeholder en koordinering af præpositions-passiv og partikelpassiv, jf. den aktive sætning (ii), hvor *paa* fungerer som præposition, mens *op* som partikel.

(ii) Vi skal passe paa ham og varte ham op.

- (15) ”Bogbroen” er kun til for **at blive set på**, ikke **læst i**.
(16) Hvis en hund ikke **bliver snakket med**, kan man ødelægge den på få dage.
(17) ... fordi han følte, at hans råd ikke længere **blev lyttet til**.

I tillæg til eksemplerne (11)-(14) og (15)-(17) finder vi konstruktioner, hvor præpositionens styrelse er gjort til subjekt i en passivsætning, hvor der ellers findes et objekt, som en egentlig kandidat til subjekt i den passive sætning.¹⁰ Som oftest har sådanne komplekse verbalbed mere eller mindre fast/leksikaliseret betydning. Et eksempel på dette er angivet i (18):

- (18) Hvis de da overhovedet **blev lagt mærke til**.

I det følgende har vi listet alle verbal- og præpositionsforbindelser, som forekommer blandt vores eksempler med præpositionspassiv: *banke til, bestemme over, fingerere ved, grine af, holde af, hujе af, kæle for, lefle for, lege med, leve med, lytte til, passe på, rette på, råbe af, røre ved, se på, skyde på, slå på, snakke med, tage på, tale til, træde på, tænke over, lægge mærke til, sætte skub i, kommandere rundt med*.

I sin bog *Dansk syntaks* (2012:114 f.) angiver Becker-Christensen en liste med verber med præpositionsobjekt, som kan indgå i en passivkonstruktion med fremflytning af objekt (præpositionens styrelse).¹¹ To af hans eksempler – *passe på, skyde på* – er sammenfaldende med vores liste. Ud over en positivliste angiver Becker-Christensen også en negativliste med præpositionsverber (*finde på, forsøge på, fortælle om, håbe på, lytte til, tænke på, vente på*). Disse kan ifølge ham ikke danne en præpositionspassiv, men vil derimod kunne indgå i en upersonlig passiv med *der* som subjekt. Becker-Christensen har desværre ingen kommentarer til, hvorfor nogle

¹⁰ Lignende eksempel med subjekt, som er semantisk tilknyttet en præposition, samt et ’Indholdssubstantial’ findes angivet i Diderichsen, jf. ’Nu skal hun tages Maal af’ (1962:122).

¹¹ Jf. også en liste af intransitive verber med præpositionsobjekt i Durst-Andersen & Herslund (1996:99 f.).

verber med præpositionsobjekt kan danne passiv, mens andre ikke kan. Fra hans negativliste har vi fundet to eksempler på *lytte til* i vores sample, jf. ét af dem i (17).

4. Upersonlig passiv

Angående Herslunds (1984) påstand om at man i dansk snarere anvender en (topikaliseret) upersonlig passiv end præpositionspassiv, er det interessant at bemærke, at der i vores materiale overordnet set er flere forekomster med upersonlige passivsætninger med topikaliseret styrelse (7 %) end med egentlig præpositionspassiv (3 %), jf. Tabel 1. Distributionen mellem den morfologiske og perifrastiske passiv er dog noget forskellig, henholdsvis 60 forekomster i s-passiv og 19 i *blive*-passiv. I s-passiv er der således flere forekomster med upersonlig passiv end med præpositionspassiv, mens det omvendte er tilfælde for *blive*-passiv. Nogle eksempler på upersonlig passiv med fremflyttet styrelse er angivet i (19)-(21):

- (19) Antallet af timer, /.../, kan *der* kun **gisnes om**, men det kan ikke være småting.
(20) Dette emne bør *der* **forskes** mere **i**, ...
(21) Nogle af de fejltagelser, som han har lavet, de har været klare for alle og dem **er der blevet skrevet om**.

Som tidligere påpeget, finder Mikkelsen (1975/[1911]), at man typisk anvender præpositionspassiv i sideordningskonstruktioner for at opnå et kortere udtryk. Dette er dog ikke tilfælde i (21), hvor man har valgt en topikaliseret upersonlig passivkonstruktion frem for en præpositionspassiv.

Konstruktioner med komplekst verballed (V+N, jf. *lægge mærke til*) forekommer også i upersonlig passiv, jf. eksempler (22)-(24). At vi her har at gøre med en topikaliseret upersonlig passiv, og ikke en egentlig præpositionspassiv, kommer til udtryk ved det formelle subjekt *der*; og i tilfælde af pronominer ligeledes ved kasusmarkering, jf. *dem* som fremflyttet styrelse i akkusativ i (22) over for *de* som subjekt i nominativ i (18).

- (22) Dem **lægges** *der* alligevel først **mærke til** i det øjeblik, at en film rydder alle hylderne, ...
- (23) Jevgenij Primakovs faglige kvalifikationer kan *der* ikke **sættes spørgsmålstegn ved**.
- (24) Det **bliver** *der* nu **gjort noget ved**.

5. Almindelig passiv med fremflyttet styrelse

Som det fremgår af Tabel 1, udgør den største gruppe af vores sample på 1200 sætninger (n=370, 31 %) eksempler, som vi kalder almindelig passiv med fremflyttet styrelse. Der er henholdsvis 140 eksempler i s-passiv og 230 i *blive*-passiv. Det drejer sig her om konstruktioner, hvor verbet tilknytter både et direkte objekt og en præpositionsfrase, og hvor det direkte objekt er blevet subjekt i den passive sætning, mens præpositionens styrelse er flyttet frem (som oftest i en relativkonstruktion). Nogle eksempler på dette kan ses i (25)-(27).

- (25) Når vi diskuterer gensplejsnings-teknikker i bio-teknologisk forstand er det afgørende, at vi gør os klart, hvad *de* kan **bruges til**, og hvad *de* kan **misbruges til**.
- *jf. aktiv: man bruger/misbruger noget (de) til noget (hvad)*
- (26) Nogle børn har måske fjerne slægtninge her, som *de* **kan placeres hos**.
- *jf. aktiv: man placerer nogen (de) hos nogen (slægtninge)*
- (27) Dansk var det første sprog, *Raymond Chandler* **blev oversat til**.
- *jf. aktiv: man oversætter noget (R. Chandler) til ngt/sprog (dansk)*

I den ydre form ligner konstruktionen således præpositionspassiv i og med at man har en såkaldt strandet præposition (præposition uden styrelse) sidst i sætningen. I modsætning til præpositionspassiv er præpositionens styrelse dog i disse tilfælde ikke gjort til subjekt men topikaliseret/relativiseret.

6. Partikelpassiv

Den sidste kategori, som ikke umiddelbart er relevant for vores undersøgelse, men grundet den morfosyntaktiske opmærkning af korpusset og vores søgemetode er godt repræsenteret blandt de 1200 eksempler (n=216, 18 %, jf. Tabel 1), er den såkaldte partikelpassiv. I dansk får en partikel tryk, og den placeres efter objektet i den aktive sætning, hvilket giver ordningen $V N_{obj}$ Part. Ved passivdannelse gøres objektet til subjekt, mens partiklen beholder sin plads. Et par eksempler på partikelpassiv er angivet i (28)-(30).

(28) Forsigtigt tages palmen ud af potten og jorden **rystes af**.

- jf. aktiv: *man ryster jorden af*

(29) Så skyder de lange stængler i vejret med gule blomster og dem, der **blev knebet af**, skyder fra siderne.

- jf. aktiv: *man kneb stængler af*

(30) ... kagen kan overbetrækkes med lige dele smeltet smør og chokolade, som **pensles på**.

- jf. aktiv: *man pensler chokolade på*

7. Potentiel præpositionspassiv

Vi vender nu tilbage til den relativt store kategori, som i Tabel 1 er betegnet 'potentiel præpositionspassiv'. Der er her tale om eksempler, som det ikke går an at kategorisere uden en nærmere analyse. Sammenlignet med kategorien præpositionspassiv (3 %) er der et betydeligt antal af sådanne 'potentielle præpositionspassiver', i alt 13 %. Disse konstruktioner er især frekvente i s-passiv, hvor der er 111 eksempler (i forhold til kun 5 med præpositionspassiv), sammenlignet med 43 eksempler i *blive*-passiv (i forhold til 30 med præpositionspassiv), jf. Tabel 2. Som det fremgår af tabellen, drejer det sig først og fremmest om relativsætninger, nærmere bestemt konstruktioner, hvor præpositionens styrelse i relativsætningen udgør korrelatet i oversætningen.

Potentiel præpositionspassiv	Da -s (n=111)	Da <i>blive</i> (n=43)
Relativsætninger med <i>der</i>	80	32
Relativsætninger med <i>som der</i>	12	8
Spørgeledsætninger	19	3
Upersonlig passiv	60	19

Tabel 2. Potentiel præpositionspassiv

En relativsætning i standarddansk (dvs. skriftsprogsnormen) kan have forskellige udtryk på konjunkional- og subjektsplassen (Hansen & Heltoft 2011, Becker-Christensen 2012; se også Pedersen 2011 om dialektal anvendelse).¹² Konjunktionen *som* kan fungere som henholdsvis subjekt, objekt, prædikativ eller styrelse for præposition. Man kan udelade *som* i alle andre tilfælde, end når det fungerer som subjekt, jf. (31a), medmindre der indsættes et *der*, jf. (31b). Det betyder, at konjunktionalt subjekt (*som*) og subjektmarkøren (*der*) udelukker hinanden i relativsætninger, hvis de har samme funktion, som illustreret i (31c).¹³

- (31) a. Kender du ham, som [--] går der?
(Becker-Christensen 2012:145)
b. Kender du ham, [--] der går der?
c. * Kender du ham, som der går der?

Derimod er sætninger som (32a) fuldt korrekte, da *som* og *der* her har forskellig funktion (jf. Hansen & Heltoft 2011:1518 f., Becker-Christensen 2012:146). I overensstemmelse med ovenstående kan vi udelade *som* i (32b), da der findes et subjekt i sætningen, nemlig det formelle subjekt *der*. At det drejer sig om et formelt subjekt, kan ses ved at eksemplet bliver ugrammatisk, hvis man erstatter det indefi-

¹² Vikner (1991) analyserer *der* som et hoved, X⁰, når det står i C, og som en XP, når det står på subjektspladsen.

¹³ Det påpeges i litteraturen, at konstruktioner som (31c) dog kan forekomme i ”ukorrek sprogbrug” (Becker-Christensen 2012:146) eller sociolektalt (Hansen & Heltoft 2011:1518).

nitte egentlige subjekt med et definit (*pengene*), som i (32c). Vi kan således ikke udelade *der* (32d).

- (32) a. Det er en opgave, som_i *der* ikke er penge til _i nu.
b. Det er en opgave, [--]_i *der* ikke er penge til _i nu.
c. * Det er en opgave [--]_i *der* ikke er pengene til _i nu.
d. * Det er en opgave, som_i [--] ikke er penge til _i nu.

I vores materiale forekommer der passive relativsætninger med både udfyldt konjunkional- og subjektsplads (*som der*), jf. eksempler i (33), og eksempler med udelukkende *der*, jf. (34).

- (33) a. Der bliver klistret en mærkat bag på kortet, *som der* kan **skrives på**, sådan som Storbritannien forlanger det.
b. Og her sad de ved flygelet, *som der* nu **blev musiceret på**.
c. Ovenstående er blot to skræmmende eksempler på en fremgangsmåde, *som der* omgående må **sættes** en stopper **for**, ...
- (34) a. Det er følelser, personlige erfaringer og skæbner, *der skal tales om*.
b. Det er det forlig, *der bliver refereret til*, og det er det, vi har brug for at få nogle svar på.
c. De medvirkende skal svare på det, *der bliver spurgt om*.

Fortolkningen af sætninger i (33) som upersonlig passiv er forholdsvis entydig, jf. dog fodnote 9. Derimod fremstår sætninger som i (34) ofte tvetydige. Spørgsmålet er således, hvordan man fortolker *der* i de passive relativsætninger. Ifølge foregående ræsonnement er to fortolkninger mulige:

- (i) *der* fungerer som subjektsmarkør i subjektsrelative sætninger, og burde således kunne erstattes med *som*. I dette tilfælde udelukker de to hinanden og kan følgelig ikke forekomme samtidig, jf. eksempler i (31). Ifølge denne fortolkning skal eksemplerne i (34) fortolkes som relativsætninger, hvor *der* fungerer som subjektsmarkør for præpositionens styrelse, som er relativiseret. I dette tilfælde kan eksemplerne regnes som præpositionspassiv;

eller

- (ii) *der* fungerer som formelt subjekt i en upersonlig passivkonstruktion. I dette tilfælde vil man kunne indsætte et *som* i sætningen, jf. eksemplerne i (32). Ifølge denne fortolkning skal sætninger i (34) fortolkes som relativsætninger med udeladt konjunktional (*som*). Dette er muligt, da *som* og *der* i dette tilfælde har forskellig funktion – *som* står for styrelsen til præpositionen, mens *der* er formelt subjekt i en upersonlig passivkonstruktion. I sådanne tilfælde skal eksemplerne ikke klassificeres som præpositionspassiv, men derimod som upersonlig passiv med fremflyttet styrelse.

Hvis fortolkningen (i) er nærliggende, bør man også kunne forvente at finde relativsætninger kun med udfyldt konjunktionalfelt (*som*), jf. eks (31a). Sådanne eksempler forekommer imidlertid ikke i vores materiale. For at teste om dette bare er en tilfældighed, gennemførte vi en mindre informantundersøgelse med indfødte sprogbrugere. Resultaterne af testen viser, at eksempler som (35a) og (35b) blev angivet som mulige, i modsætning til (35c). Dette indikerer, at sætninger i (34) snarere bør fortolkes som upersonlige passivkonstruktioner med fremflyttet/relativiseret styrelse, som beskrevet i (ii), og ikke som præpositionspassiv.

- (35) a. Derovre ligger de håndskrifter, *der* ikke må blades i.
b. Derovre ligger de håndskrifter, *som der* ikke må blades i.
c. * Derovre ligger de håndskrifter, *som* ikke må blades i.

Til gengæld fandt vi i vores materiale eksempler med partikelpassiv i relativsætninger med enten *som* eller *der*, jf. tidligere eksempler (29) og (30), gentaget her i (36a) og (37). Vores informanter vurderede begge typer af sætninger som acceptable, jf. (36a) og (36b). Derimod forekom der ingen eksempler med partikelpassiv med *som der* i vores materiale, og konstruktionen blev heller ikke vurderet som acceptabel af informanterne, jf. (36c).

- (36) a. ... og dem, *der* blev knebet af, skyder fra siderne.
b. ... og dem, *som* blev knebet af, ...
c. *... og dem, *som der* blev knebet af,
- (37) ... kagen kan overbetrækkes med lige dele smeltet smør og chokolade, *som* pensles på.

Lignende tvetydighed vedrørende funktionen af *der* kan opstå i forbindelse med spørgeledsætninger, jf. eksempler i (38)–(40). Det virker dog mest sandsynligt, at disse eksempler skal fortolkes som upersonlig passiv.

- (38) Rigtige Elvis-fans er ikke i tvivl om, *hvem der tales om*, når man siger The King.
- (39) Det vil være helt fint, men problemet med en spørgeskemaundersøgelse er, at vi ikke kan være sikre på, *hvad der bliver spurgt om*.
- (40) Det drejer sig f.eks. om oplysninger om, *hvilket produkt, der forskes i*, ...

8. Sammenligning med norsk og svensk

Som anført i begyndelsen af artiklen, mener Herslund (1984), at konstruktionen med præpositionspassiv ikke findes i dansk, men at der derimod er tale om en frekvent brug af upersonlige passivkonstruktioner. Vi har set, at de sidstnævnte kan være vanskelige at skelne fra præpositionspassiv. Som diskuteret ovenfor, gælder dette især i relativsætninger, hvor det er svært at afgøre om *der* er et formelt subjekt eller en subjektmarkør. I en historisk og geografisk undersøgelse af anvendelsen af *som* respektive *der* viser Pedersen (2011), at *som* er blevet en relativ konjunktion, mens *der* har udviklet en anvendelse som subjektvikar. Dette medfører, at *der* kan udfylde subjektpladsen. Denne udvikling har fundet sted i dansk, men ikke i norsk og svensk. På denne baggrund er det interessant at sammenligne de danske resultater med resultater af tilsvarende søgninger i norske og svenske skriftsprogskorpusser, som er angivet i Tabel 3.¹⁴

¹⁴ De norske søgninger er foretaget i et uddrag af Leksikografisk Bokmålskorpus (LBK). Uddraget består af genrerne aviser og ugeblade samt skønlitteratur fra perioden 1985–2010. De svenske søgninger er foretaget i et uddrag af Språkbankens

Når vi sammenligner anvendelsesfrekvensen af præpositions-passiver på tværs af de tre sprog, ser vi, at den er lavest i dansk og højest i svensk, med norsk liggende midt i mellem. For alle tre sprog gælder det dog, at der er flere forekomster i *bli(ve)*-passiv end i *s*-passiv. Derimod er antallet af upersonlige passivkonstruktioner i vores sample betydelig højere i dansk end i de to andre sprog.

	Da -s	Da <i>blive</i>	No -s	No <i>bli</i>	Sv -s	Sv <i>bli</i>
Præpositionspassiv	5	30	23	47	26	80
Potentiel præpositionspassiv	111	43	0	0	0	0
Upersonlig passiv	60	19	16	12	22	0
Almindelig passiv med fremflyttet styrelse	140	230	79	86	224	357
Partikelpassiv	119	97	368	316	213	0
Irrelevant	165	181	114	139	115	163
I alt	600	600	600	600	600	600

Tabel 3. Sammenligning af danske, norske og svenske resultater

Det mest påfaldende er dog, at kategorien 'potentiel præpositions-passiv' helt mangler i norsk og svensk. Dette beror på, at det formelle subjekt *det* er distinktiv fra relativmarkøren *som* i disse sprog. Det norske eksempel i (41a) er således entydigt en præpositionspassiv, mens den danske ækvivalent i (41b) er tvetydig, og kan tolkes både som præpositionspassiv og upersonlig passiv.

- (41) a. Og dette er ting *som* **må tenkes på**, (No. præpositionspassiv)
b. og dette er ting, *der* skal tænkes på (Da.)
- (42) a. ... skjulte år *det* ikke kan **snakkes om**, (No. upersonlig passiv)
b. ... skjulte år, *der* ikke kan tales om (Da.)

Vi kan endvidere sammenligne det norske eksempel i (42a), som udelukkende kan tolkes som en upersonlig passiv, med den danske

korpusser, Korp, bestående af avistekster og skønlitteratur fra perioden 1980-2013. En grundigere redegørelse for de tre korpusser og søgemetoder findes i Engdahl & Laanemets (submitted).

oversættelse i (42b), som i overensstemmelse med det foregående eksempel ligeledes er tvetydig.¹⁵

Ud af de 1200 danske eksempler var det kun 35, som var egentlige præpositionspassiver, dvs. eksempler hvor styrelsen for præpositionen fungerer som subjekt i sætningen. Spørgsmålet er så, hvorfor Hansen & Heltoft (2011) anfører, at dette er en normal måde at anvende passiv på i dansk? Dette kan muligvis skyldes, at danske sprogbrugere alligevel ofte hører og producerer eksempler, hvor styrelsen til præpositionen mangler (er flyttet frem), og som dermed synes at være præpositionspassiv. Dette afspejles af de høje forekomsttal af upersonlig og almindelig passiv med fremflyttet styrelse, jf. Tabel 3, samt eksempler i hhv. (19)-(21) og (25)-(27). Det mest komplicerede er dog de 154 sætninger, eksemplificeret i (33) og (34), som vi har klassificeret som potentiel præpositionspassiv, og som udgør tvetydige tilfælde.

Desuden, når vi ser på de syv autentiske eksempler på præpositionspassiv i Hansen & Heltoft (2011:1295 f.), omfatter disse, ud over de helt korrekte eksempler som bl.a. (43), ligeledes eksempler, som ikke stemmer overens med deres definition på præpositionspassiv, angivet her i (44)-(46).¹⁶

- (43) ... hvor fodgængere mødes tilfældigt for en kop kaffe eller slår sig ned for et hvil, for at se eller **blive set på**.
(præpositionspassiv)
- (44) og hun svarede, at dem skulle *der* ikke **røres ved**.
(upersonlig passiv)
- (45) Bjarne var meget utilfreds med de vinglas, *de af ham udpegede vine* skulle **drikkes af**.
(almindelig passiv)

¹⁵ Ifølge *Norsk referansegrammatikk* kan man i norsk bokmål anvende *der* som relativmarkør: ”Etter dansk mønster kan ein i konservativt bokmål av og til finne *der* brukt som subjunksjon i relativsetningar med relativisert subjekt, særleg når ordet som står like føre korrelatet: *Dette elementet defineres som et handlingselement der bringer undergang eller smerte.*” (1997:1056). Vi fandt ingen eksempler af denne type i vores materiale.

¹⁶ Fortolkningerne i parentes efter (44)-(46) er vores tilføjelse og svarer til kategorierne anvendt i denne artikel.

- (46) at sygepleje som en moralsk praksis er en fælles sag, *der* bør arbejdes på ... (potentiel præpositionspassiv)

Det ser således ud til at fortolkningen af sætninger med (tilsyneladende) strandet præposition ikke er helt ligetil, og tvetydige eksempler kan forekomme. Om dette kan føre til en sprogforandring, sådan at personlig præpositionspassiv bliver mere og mere vanlig, vil tiden vise.

9. Konklusion

Resultatet af vores empiriske analyse viser, at der findes præpositionspassiv i dansk. Samtidig står det dog også klart, at konstruktionen anvendes forholdsvis infrekvent. Konstruktionen er klart hyppigst med *blive*-passiv og forekommer i dette tilfælde som regel i en infinitivkonstruktion. De få eksempler med s-passiv i vores sample forekom alle i kombination med et modalverbum, hvorimod ingen af de 30 *blive*-passiv eksempler gjorde det.

Derimod finder vi i dansk en del andre konstruktioner, som minder om præpositionspassiv. Disse konstruktioner er karakteriseret ved, at præpositionen ikke følges af et nominalt argument, men dette er flyttet frem i sætningen. Der er i disse tilfælde tale om enten almindelig passiv med styrelse i fundamentfelt og strandet præposition eller upersonlig passivkonstruktion med fremflyttet styrelse og strandet præposition. Herudover finder vi en hyppig anvendelse af passive relativsætninger uden eksplicit konjunktion (*som*). I sådanne tilfælde kan det være uklart om *der* skal fortolkes som relativmarkør eller formelt subjekt, hvilket medfører en tvetydig fortolkning af sætningen som helhed.

Næste trin i udforskningen af præpositionspassiv bør være en lignende undersøgelse i talesprog. Dersom Hansen har ret i at konstruktionen ”ikke er i almindelig brug, men i støt fremgang” (1967 III:52), burde dette afspejle sig i talesproget. Her må man dog have *in mente*, at passiv generelt er mere sjældent i tale end i skrift.¹⁷ Ved undersøgelse af talesprog kan vi dog ikke anvende den samme

¹⁷ I dansk skriftsprog (avistekster) forekommer passiv i 7 % af samtlige sætninger (=finit verbal), mens i ledigt samtale kun i 1,5 %, jf. Laanemets (2012:88).

søgemetode som ved skriftsprogsundersøgelsen, dvs. afgrænsningen ved hjælp af interpunktionstegn. En mulig fremgangsmåde kunne være, på baggrund af de i KorpusDK fundne eksempler, at udarbejde en liste over de mest frekvente verber anvendt i præpositionspassiv, som vi kan tage som udgangspunkt i en talesprogsundersøgelse.

Litteratur

- Becker-Christensen, Christian (2012) *Dansk syntaks. Indføring i dansk sætningsgrammatik og sætningsanalyse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Diderichsen, Paul (1964) *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal.
- Durst-Andersen, Per & Michael Herslund (1996) The syntax of Danish verbs. Lexical and syntactic transitivity. *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Elisabeth Engberg-Pedersen, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft & Lisbeth Falster Jakobsen (red.). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company:65-102.
- Engdahl, Elisabet (1999) The choice between *bli*-passive and *s*-passiv in Danish, Norwegian and Swedish. Nordsem Report 3. <http://www.svenska.gu.se/digitalAssets/1336/1336829_engdahl-nordsem-passivechoice-1999.pdf>.
- Engdahl, Elisabet (2006) Semantic and syntactic patterns in Swedish passives. *Demoting the Agent. Passive, middle and other voice phenomena*. Lyngfelt, Benjamin & Torgrim Solstad (red.). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company:21-45.
- Engdahl, Elisabet & Anu Laanemets (submitted) Prepositional passives in Danish, Norwegian and Swedish – A corpus study.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo (1997) *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, Aage (1967) *Moderne Dansk*, Bind III. København: Grafisk forlag.
- Herslund, Michael (1984) Particles, Prefixes and Preposition Stranding. *NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori* 14. *Topics in Danish Syntax*:34-71.

- Laanemets, Anu (2012) *Passiv i moderne dansk, norsk og svensk. Et korpus-baseret studie af tale- og skriftsprog*. Dissertation Tartu Universitet. <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/27711/laanemets_anu.pdf>.
- Mikkelsen, Kristian (1975/[1911]) *Dansk Ordføjningslære*. København: Hans Reitzels forlag.
- Pedersen, Karen Margrethe (2011) Relativt *som* grammatisk, historisk og geografisk belysning. 13. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Inger Schoonderbeck Hansen & Peter Widell (udg.). Århus:225-235.
- Vikner, Sten (1991) Relative *der* and Other C^o-Elements in Danish. *Lingua* 84(2–3):109–136.
- Vikner, Sten (1995) *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*. Oxford University Press, Oxford.
- Zaenen, Annie, Joan Maling & Höskuldur Thráinsson (1985) Case and Grammatical Functions: The Icelandic Passive. *Natural Language and Linguistic Theory* 3:441–483.

Korpusser

- Korp: <<http://spraakbanken.gu.se/korp>>.
- KorpusDK: <<http://ordnet.dk/korpusdk>>.
- Leksikografisk bokmålskorpus: <<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/lbk>>.